

mluviti, mlčeti

(uvažování nad argumentací ke svobodě slova)

(Maminka se zvedá z lavičky a míří k pískovišti. Čas jít domů.

Ale dítě vůbec nechápe, proč je zrovna teď ta pravá chvíle jít domů a proč by si nemohlo ještě hrát.)

Mami... proč ne?

Protože musíme jít domů.

Ale proč?

Už je moc hodin, víš?

A... co to je... moc hodin?

To znamená, že už bude večere.

Ale já nechci večeri.

Ale večeret se musí, víš?

A proč?

Protože je to potřeba.

A co je to?

Co?

Potřeba.

Počkej, prosím tě; říká maminka a hledá klíče od domu.

Argument pro otázku nad slovem

Otázkou „Co je toto *to*?“ jsem se začala zabývat v době, na kterou si už ani sama nepamatuji. Ve třetí třídě jsem se takto dokázala ptát anglicky, a pak i německy a finsky. Asi není náhoda, že se v cizím jazyce učí člověk nejprve pozdravit a zeptat se „Co je to?“. Je to otázka, kterou člověk pokládá jiným lidem a později i sobě, znova a znova. Stejně jako otázku „Proč?“. (Ano, bylo by na místě položit si *otázku*, proč to tak je... nejspíš proto, že se člověk, když už nemůže poznat všechno, snaží poznat co nejvíc věcí. A taky by bylo na místě zeptat se, proč se člověk snaží poznat co nejvíc věcí, ale já teď chci mluvit o něčem trochu jiném.)

Takže se ptám.

Co je to... svoboda slova?

A co je to... svoboda? Co jsou slova?

A proč je potřebujeme?

Svoboda znamená možnost. Možnost vybrat si co dělat a nedělat, co chtít a co nechtít. Co říkat a co ne.

Slovem je utvářeno a zveřejňováno myšlení, je základem, nástrojem a zároveň symbolem řeči.

Slova jsou pro nás podstatná ze dvou hlavních důvodů – kvůli dorozumívání a kvůli své roli v historii (neboť slovo vyjadřuje i názor).

Argument pro slovo dorozumívání

Dorozumívání je velice podstatné pro spolupráci, kterou lidé od svých prvopočátků potřebovali. Čím pohodlnější život vedeme – a čím dokonalejší život se snažíme vést – tím je pro nás nutnější rozdělit si práci. Pokud se každý specializuje na jednu konkrétní činnost, jeho schopnost konat tuto činnost se stále zlepšuje, což je výhodné pro ostatní (protože například jeho výrobky jsou kvalitnější) i pro něj (protože čím dál tím víc lidí právě jeho výrobky považuje za nejlepší). Kromě toho pokud víc lidí pracuje na jedné věci, je výsledek zpravidla kvalitnější a rychleji hotový. Aby *toto* mohlo vzniknout, bylo jednak potřeba, aby to někoho napadlo, ale také, aby to řekl a prosadil, nebo jinak – aby to říct chtěl a mohl. Proto je svoboda slova tak spjatá se spoluprací, se soutěživostí, s tím, jaký život vedeme. Od doby, kdy bylo *možné* svobodu slova využívat, jsme se dostali do doby, kdy je to *nutné* a kdy nás omezuje, když ji nemáme.

(... náš život je poměrně složitý, a k tomu, aby nám co nejvíc vyhovoval, potřebujeme, aby lidé okolo nás věděli, jak si svůj život představujeme... jak přistupujeme k určitým situacím, co si myslíme o určitých věcech... Ke všemu si automaticky vytváříme nějaký vztah nebo názor, který by vyšel naprázdno, kdyby o něm nikdo nevěděl, a tedy k němu nezaujal svůj postoj a ten nám nedal najevo... díky tomu také poznáváme lidi se stejným i opačným názorem, a náš názor se tím pádem může dál vyvíjet nebo měnit...)

Argument pro slovo v historii

Druhý důvod, proč jsou slova tak důležitá, je ten, že procházejí historií a jsou pro ni často určující. Proto je dobré vědět, v jakých situacích a jak vystupovala. Kdy byla využita a kdy byla zneužita, jakým způsobem a kým.

Možná bychom mohli dokonce říci, že slova jako *věrnost, oddanost, láska, víra, národ...* nám v mnoha případech prospěla a v mnoha případech ublížila, a to hlavně proto, že jim byl odebrán jejich původní význam nebo jejich svobodný výklad.

Jak je možné, že se několikrát (a vlastně docela znepokojivě mnohokrát) objevil v minulosti někdo, kdo se snažil lidem tuto svobodu vzít, přestože je pro ně tak potřebná? Možná právě proto, že lidem pomáhá vyjádřit se třeba o nesvobodě a její podstatě. Diktatura, to znamená diktát, a o diktátu se nediskutuje; slova v něm jsou jednoznačná a projevená pochybnost se trestá (není náhoda, že trestem tu přechasto bývá věc, jejíž význam je v zásadě jednoznačný – smrt). Chápeme-li tedy slova jako klíč k dorozumění a k obrazu naší historie, pak je zcela zřetelné, proč se diktatury musí především zmocnit jejich výkladu a odkud se bere jen zdánlivě nepochopitelný strach diktatur ze svobody slov. Je zřetelné, proč se bojí, že přijdou o tuto svou moc a proč jsou přesvědčeny, že tohle je ta správná cesta, jak dosáhnout nekonečně dlouho trvající síly.

(Je podstatou diktatury strach lidí z této moci, nebo i strach této moci z lidí?)

Je ale otázka, jestli je v moci diktatur lidem svobodu slova skutečně vzít. Jestli je svoboda slova něco, co člověku můžou sebrat bez jeho *vědomí*. Vzít mu ji tak, že proti tomu nemůže nic dělat. Stačí v tomto případě říct *Zakazuji!* ? Nebo má člověk svobodu slova i tehdy, kdy ji *oficiálně* nemá? – Neboli, jsou to jiní lidé, nebo jeho strach (těmito lidmi způsobený), co mu tuto svobodu bere (ale on ji přitom pořád jaksi někde má)?

Když se někdo snaží lidem svobodu slova vzít, nikdy zároveň nepřizná, že to dělá. Neřekne doslova *Ode dneška už nemáte svobodu projevu*. Je to proto, že lidé vědí, že mít možnost říkat to, co si opravdu myslí, je pro ně nepostradatelné? Jak je tedy možné, že si lidé nevšimnou předem, že se jim někdo chystá svobodu slova vzít, když vědí, že ji potřebují? Protože je toto poznání uloženo v lidech „jen“ podvědomě? A teprve když je někdo o svobodu slova připraví, vyplyne z podvědomí do vědomí...

Argument pro slova každodenní

Uvažujme dále o takříkajíc každodenních lidských situacích.

Svoboda slova a míra jejího užívání tedy patří ke každému člověku, což je pro něj jednak osvobozující, protože svobodu slova přece – viz výše – potřebuje, na druhou stranu to s sebou nese značnou zodpovědnost – člověk musí prakticky při každém svém projevu zvažovat, kdy,

jak, proč, kde a pro koho jsou jeho slova vyřčena (i když to zároveň neznamená, že to musí zvažovat příliš, protože potom by nikdy neřekl, co doopravdy říct chce).

A nejen to, pro koho, kdy a za jakých okolností jsou konkrétní slova pronášena, ale i kým jsou pronášena, je podstatné. Jsem si jistá, že úvahy o svobodě slova by vypadaly jinak, kdyby je psal dnes někdo na Ukrajině, jinak, kdyby je psal někdo v Sýrii, v Americe nebo ve Francii.

Argument pro svobodu mlčet

Docela podstatné je i to, že svoboda slova nezahrnuje jenom možnost říkat cokoli kdykoli, ale taky možnost *mlčet*. Tedy že člověk není nikým konkrétním ani „společností“ nucen vždy se ke všemu vyjadřovat, ale může mlčky sledovat dění okolo sebe, nebo dokonce nesledovat nic. Mimoto má v sobě každý větší nebo menší míru sebekontroly, která mu zakazuje (nebo možná spíš jenom nedoporučuje) okamžitě se zmiňovat o každém tématu, které se naskytne.

Což samozřejmě nemusí nutně znamenat, že ho nezajímá to, co se kolem něj děje, nebo že na to nemá žádný názor. Jen má nějaký důvod tento názor nezveřejňovat. A v momentě, kdy někdo někoho nutí k odpovědi, porušuje jeho osobní svobodu slova, respektive *svobodu mlčet*. Co by se totiž stalo, kdyby člověk vždycky říkal (nebo psal), cokoli ho napadne? A tedy – proč to nedělá?

Protože si není svým názorem jistý nebo neví, jestli je jeho názor správný.

Protože neví, jak zformulovat svoje myšlenky.

Protože chce lidi okolo sebe před něčím chránit; protože kdyby řekl, co si myslí, někoho by to mohlo mrzet nebo by mohl jeho nápadu někdo využít či zneužít.

Protože mu jeho myšlenka nepřipadá tak podstatná, ale ví, že by na ni okolí nepřiměřeně reagovalo.

Protože se mu nechce jít do konfliktu s okolím, které má jiný názor, nebo se jen bojí, že má okolí jiný názor.

Nebo třeba proto, že se bojí, co si o něm ostatní budou myslet. S tím souvisí to, že lidé často své svobody mlčet nevyužívají ne proto, že by jim v tom někdo bránil, ale proto, že se chtějí připojit k davu lidí, kteří nějaký svůj názor „křičí do světa“; a křičí tím víc, čím víc jich je. Nebo má člověk ve skupině lidí pocit, že by si měl myslet – a ještě raději říkat – to, co říká skupina; protože ta očekává, že má člověk stejný názor. A ve chvíli, kdy to tak není, ho

považují za někoho, kdo do jejich společnosti nepatří. Svoboda mlčet, nebo lépe řečeno upírání této svobody rozhodně není nic, co by bylo minulostí. Možná právě naopak.

Možná se tento pocit, že bychom *měli* svůj názor ztotožňovat s názorem svého okolí, naopak čím dál tím víc zvyšuje.

Pokusím se to co nejjednodušeji shrnout –

– měli bychom tedy respektovat to, že někdo nechce své názory sdělovat, na druhou stranu: ve chvíli, kdy by všichni lidé postupně ztratili zájem o dění kolem sebe a neměli tedy důvod vyjadřovat se k věcem okolo sebe, přestala by svoboda slova vlastně existovat, protože by už nebyl nikdo, kdo by ji udržoval.

Pokud tedy člověk chce mít svobodu slova, resp. pokud si uvědomuje, že ji potřebuje, měl by ji využívat, protože pokud ji nevyužívá, ztrácí ji.

Klára Příbáňová